В селі Половому — верстов за три до мого хутора — жили брати Венедикт та Іван Чепіги — обидва стельмахи. Тоді, коли вперше я їх спізнав, вони були люде молоді, хоча й жонаті; небагато ще вони на світі прожили, а великої собі "слави" зажили: кожен добрий чоловік цурався їх, двір їх обходили й. до себе в хату не пускали. Не було у них між людьми іншого прізвища, як — злодії. Злодії — а проте ніхто їх на злодійстві не накрив і ніхто ніколи за злодійство їх не позивав.

Обидва Чепіги були понизькі зростом. Венедикт — трохи клишоногий, пригорблений, чорнявий, з густими вусами, твар біла; Іван — рижий, наче жар, лице червоне, пляму вате; в обох очі осокою; обидва — злючі до людей, хитрі й на око тихше води, нижче трави.

Раз якось приходять вони до мене. Привіталися; питаю:

— Що скажете?

— Все добре,— кажуть,— за порадою до вас. Громада кривдить нас, нападає; поїдом їсть, жити нам не дає.

— За що так?

— Отак як бачите — з доброго дива; притьмом пристала: виселяйтесь з нашого села, куди хочете, а не то — на Сибір вас заженемо; от вам,— кажуть,— півроку даємо. Отаке лихо наше.

— Яка ж тому причина?

— Нема, пащі, за нами причини: не злюбили нас безпричинно. Охлепали нас з вітру: ніби ми з чужого добра живемо; ви, кажуть, злодії — а нехай же доведуть, що ми в кого хоч на крихту вкрали; хто нас ловив на злодійстві? Сама чиста напасть, попущення боже... Злодії! Легко язиком бовкнути, а ти докалси моє злодійство!.. Наче ми не люде,

і бога в животі не маємо, й ке тямимо, що хто порося вкрав, в того й в ушах пищить. Ми, паночку, вікнами не ходимо, а як і всі люде — дверима.

— Ой, чи так воно?

— Бий нас сила небесна, коли не так, ми ж таки хри-стияне.

— Гаразд; та якої ж від мене поради вам треба?

— Ви людина письменна, видюща, а ми сліпці, 9т і скажіть нам: чи є за громадою таке право, щоб нас на Сибір?

Я відповів, як воно по закону. Чепіги повісили носи, а далі Іван питає:

— І той закон від царя?

— Авжеж!

Чепіги покрутили головами й мовчки стояли; помовчавши, просять мене заступитися за них перед громадою. Я відмовив.

— Так спишіть нам бумагу на громаду.

— До кого?

— Се вже ваше діло, до кого знаєте, хоч до самого царя, ми скрізь доступимося, а на поталу себе не дамо... Ге! На Сибір; нехай вона скисне! Ми, пане, такої думки: не по-божому не давать людині жити, де вона хоче; коли я в чому винен — суди мене, штрапуй, а не засилай мене, куди я не хочу. Отак і спишіть нам, а ми вам за те віддячимо.

Я й на се відмовив і пораяв перепрохати іромаду й покаяться. Чепіги махнули руками та й в один голос:

— Каяться нам ні в чому, а прохати — даремна річ! Як уже ми не благали, нічого не вийшло: затялася громада — як один чоловік: виселяйтесь, а ні, так на Сибір,

Довго ще Чепіги балакали, виводили себе, ганьбили громадян і все прохали "списати їм бумагу", нарешті попрощалися, запевнившись, що я їм нічого не напишу.

Минула зима. На теплого Олексія1 Іван Чепіга знов прийшов до мене й каже:

— Скрізь, пане, ходили, в самій Полтаві були, нічого не здобули, тільки кишені витрусили, скрізь чули те, що й ви радили; приходиться виселятися з батьківщини... Знати, така вже лиха доля нам судилася.

— Я ж вам і тоді казаз.

— А ми, дурні, не поняли віри; сподівалися, що в Полтаві діло перевернемо грошима, гроші протринькали, а здобулися — шилом патоки... Кажуть нам: "Громада ще нічого вам не заподіяла, тільки ще похваляється". Так що ж! Хіба ждати, доки заподіє!.. Ми ото думали і стали на тому: громада наша — звір лютий, а од звіра — сказано — тікай иеобзир: ми з братом приміркували — вибратися з села та сісти власним хутором на одшибі...

— Час добрий! Поможи вам, боже!

— Спасибі, пане! Так ми знов до вас Під хутір ми вибрали оту нашу піщугу, що під вашим лісом... Так чи не буде од вас якої перепони?

— Не може бути: земля ваша власна, предківська, вільно вам орудувати нею по уподобі, нікого не питаючи.

— Так-то так, але ж — хто питає, той не блудить... Так благословіть, пане, на сусідство!

— Боже благослови!.. Ну, тільки прохатиму і я вас: живіть по-сусідськи, щоб нам не довелося сваритися.

— Крий боже, паночку! Не дурні ж ми, тямимо, що з добрим сусідою черствий хліб смачніший за буханець. Нехай нам і руки повсихають, коли ми з лихою думкою хоч пучкою доторкнемося до вашого добра; самі його оберігатимемо й доглядатимемо. А обживемося на новому кишлі, так вам і лісника не треба буде; нащо він? Ми ваша сторожа.

— Спасибіг на сьому слові, Іване! Пам'ятай же свою добру обіцянку.

— Моє слово не циганське! І вмру — не забуду його.

— Гаразд.

За лісника в мене коло того гаю, що був у головах Чепіжи-ної піщуги, служив Онисько Вертихвіст; чоловік — просто золота голова, коли б не такий внадливий до скляного бога, а то, було, як забереться до Лейби, так днів три без просипу крумсає. Мені з того шкода не геть велика, але задля Онисько-вої сім'ї Лейбина хата вельми шкодила: заслуженина переходила в Лейбину кишеню, і коли п'яний Онисько прийде до господи, так вже без великого бешкету не обійдеться: усі шибки у вікнах поб'є; горшки, миски, глечики — усе череп'я потрощить, часом і піч розверзе; а жінка дивиться та мовчки сльози ковтає, нарешті не втерпить і почне ганити чоловіка. Онисько — неначе того тільки й ждав!.. Підніметься така колотнеча, що сусіди мусять розборонити й зв'язати Ониська. Приведуть зв'язаного до мене, я його в комору, доки не вийде з нього хміль. Почну, було, тверезого вже усовіщувати; плаче

чоловік, присягається, що не питиме, довіку й чарки в руки не візьме. Місяць, другий справді не п'є, а потім як вчистить, так ще гірше! Добре було, коли іншим разом Онисьчиха заздалегідь спостереже, що "на Ониська находить", вона, скоро Онисько до Лейби, прибіжить до мене, а я людей у шинок, вони Ониська на віз та в комору: перенудиться він день, другий, а на третій — і байдуже; хоч вал з нього вали!.. А вже що за вірний лісник був з нього, так і не сказати; лісу доглядав, наче свого ока; дерева любив, наче мати сина. Було, хто зрубає в гущавині дубка-однолітка на занозу, він і те помітить, не потаїть — прийде й скаже: "Поруб є". Тим-то я й держав Ониська, не вважаючи, що він запиває.

Скоро прочув Онисько, що Чепіги переносяться в сусіди до мого лісу — приходить до мене такий охмарений, суворий: погляду з землі не зведе. Я гадав, що поруб йому скоєно великий, і кажу:

— Мабуть, у тебе в гаю велика косовиця?

— Доки що — бог милував,— відповів він суворо,— а хто його зна, що далі буде: люде від себе злодіїв женуть геть, а ми їх закликаємо до себе в сусіди! Де се в світі видано, щоб отаких злодіяк — як Чепіженки — пустити окукоблюватися під самим лісом!.. Наче не відаєте, що вони стельмахи і живуть з краденого... Ось побачите, якого ви з ними лиха наживете: залізуть вони вам у печінки! Не вдержиться у нас в гаю ні дубина, ні березина; повикрадають на обіддя та на маточини.

Я усміхнувся собі в уса й кажу:

— Всього не викрадуть: ти ж стерегтимеш...

— Від таких чортів не встереже й сам найстарший чортячий старшина! Ні вже, пане, як собі знаєте: або я вам більше не лісник, або не буде моєї вини, коли Чепіженки стригтимуть ваш гай. Я кажу: не пускать, було, їх під лісом сусідити; не послухали моєї поради, самі тепер — як знаєте.

Став я доводити Ониськові, що, чи згодився б я на те, щоб Чепіги сідали хутором у мене під носом, чи ні,— їм про те байдуже, бо нема за мною права втручатися до них у справи; земля їх власна, і ніхто не може заборонити їм сісти на ній хутором. Але Онисько й слухати не хотів, своє твердив:

— Без вашої волі вони б не посміли; у них є інша земля на тім боці села,— от і нехай там таборують.

— А коли їм тут подобається?

— Бо тут зручніше красти: просто з хати полюй на спиці і на маточини. Мудрі голови у дияволових злодіїв! Тямлять — де вибрати місце на злодійське кишло: з двох боків болото, з третього — піщуга по коліно, ні приступу до них; сидітимуть безпечно, наче у фортеці.

Минуло років зо два: Чепіженки окукобились під моїм лісом, жили собі, майстрували над колесами, мого лісу, спаси-біг їм, не займали. Де вони добували собі потрібного дерева — не відаю. Онисько твердив своє: крадуть.

— А може, й купують,— кажу я.

— Коли б купували, так купували б у нас, а то їздять кудись за тридев'ять земель... Крадуть... Та біс з ними — аби наше було ціле. ч

Аж ось на третю зиму почалося справджуватися колишнє Ониськове віщування: щотижня коли не два, так три двойники, таких, що саме на обіддя, хтось і зрубає у мене в лісі. Онисько лютує:

— Се вони — оті кляті Чепіженки! На моє вийшло, казав: не давайте селитися під лісом. Сказано: звикне собака за возом — побіжить і за саньми.

— З чого ти знаєш, що то Чепіги?

— Більш нікому.

— Ти ж не підстеріг! Онисько аж зубами заскреготів.

— Коли б я їх підстеріг — ігі! Я б їх почастував льотками!

— А ти б навідався до них на хутір та никнув би в клуню; може б, по свіжому сліду й знайшов порубане дерево.

— Нехай їх огонь візьме! Не можна й до воріт до них підступити; завели цілу зграю такої лютої собачні, що й кишки виметає.

— Рушницю бери.

— Я й то без рушниці і не ступлю, та що вона поможе? Заким я прицілюся в одну собаку — останні мене з ніг звалять і на шматки рознесуть... Хіба б зібрати людей, старшину... /

— Ні, не підстерігши — не годиться ґвалтовно сором робити...

Час ішов; шкода в гаю не затихала; хоч як сочив Онисько, а не злапав злодія. Взяла мене досада, а Онисько просто озвірився.

Розпитую я у громадян: на кого вони гадають? Усі в один голос:

— Тут і гадати не треба: ніхто, як не Чепіги. Покликав я Івана Чепігу:

— Чув, Іване, шкода у мене в лісі?..

— Чув, та ще й шкода велика!.І яка отеє анахтемська душа! От коли б злапать: просто — налигач на шию та на суху осику!

— А ти, Іване, про своє слово не забув?

— Щоб по-сусідськи жити? Та нехай мене бог забуде! Я перший готов з Ониським вартувати, щоб злапати того гаспидського злодія.

— Гляди, Іване, щоб часом не довелося тобі в сірка очей позичати.

— Та нехай мене зараз отут земля проковтне, коли я... Жінкою, дітьми заприсягну, що й нога моя у вашому лісі не була.

Балакаємо собі любенько, аж зирк — Онисько з двома чоловіками ведуть зв'язаного Венедикта Чепігу.

Іван сполотнів, зімлів, на ногах не встояв і, присівши, затрусився, наче з пропасниці.

Уночі хтось зрубав два граби на обіддя. Онисько, не кажучи мені ні слова, взяв старшину, сторонніх людей та на хутір до Чепіг саме в ту годину, коли Іван був у мене. В клуні, в сіні, витрусили мої граби.

— Що скажеш тепер, Іване? — спитав я. Іван німо дивився та трусився.

Я до Венедикта:

— Отак ти своє слово шануєш?

— Я вам, пане, ніякого слова не давав; то Іван вам присягався, а я тоді мовчав.

Іван прожогом схопився з ослона й крикнув:

— Не бреши, дияволе! Винись! Винись! — і з сим словом вхопив брата за груди й повалив на долівку до моїх ніг.

— Що ж його діяти? — кажу собі на думці.— Позивати — тільки час теряти; суд нехай і вдесятеро присудить мені за ті грабки, то що з того? Заплатити Чепігам ні з чого, а грабувати та цінувати — у мене духу не стане... Простить не можна: люде скажуть — пан дурний.

Глянув я на Ониська: очі у нього горять, наче у сіроманця, зубами скреготить.

— Простіть, пане, на цей раз, більш не будемо,— просяться Чепіги.

— Як-то можна прощати,— озвався замість мене старшина,— не можна прощать.

— А може, вони справді покаються,— кажу я.

— Не з тих вони, що каються; їх рід злодійський.

— Покаємось і закаємось, простіть,— просяться Чепіги, Я мовчав і ладен був простити.

— Я не прощу, ми не простимо! — суворо озвався старшина.— Пан за свою шкоду як собі хоче; нехай прощає, його діло, а я за крадіжку не прощу; на те я й старшина, щоб пильнував над злодіями та не давав їм чужим добром живитися.

— Ми піввідра могорича поставимо,— мовив Іван.

— Ми злодійського могорича не п'ємо,— відповів гордовито старшина.

— Як же ви їх покараєте? — питаю старшини.

— В дві руки шелягою їх! — озвався Онисько.

— Се вже наше діло... Громадським звичаєм осудимо їх.

— Під різки?

— Може, й під шелягу; в зуби їм нічого дивитися.

— Нехай вже його,— озвався Іван, указуючи на брата,— а мене ж за що? Я не крав.

— У вас одна душа! Як ви, пане, цінуєте шкоду?

— Та я... Біг з ними, коли каються, нехай на школу дадуть карбованця...

— Господь з вами, пане! — перебив мене Онисько.— За такі два грабки, кому й не треба, дасть п'ять карбованців.

— Ну то вже панська воля,— мовив старшина,— а за крадіжку наше діло; ведіть, хлопці, обох їх до волості та у хурдигу, а по обідах зберемо громаду.

Чепіг повели.

Старшина дав мені слово, що ні під різки, ні під шелягу Чепіг не положать.

Другого дня ранком треба було мені в село на базар. Ледві наблизився я до базару — чую:

— По дрова! По обіддя! По грабину!

Бачу: обидва Чепіженки з скрученими назад руками, у кожного на шиї теліпається по грудях чимале поліно грабини; два десятники ведуть Чепіг на налигачах, передує їм Сінисько, і всі троє, що сили є, іукають:

— По дерево! По обіддя! По грабину!

За Чепігами трохи не все село: глузування, регіт, наруга... З-поміж підлітків вискочить одно та до Чепіг, забігши спереду:

— Яка ціна на грабину? — й висолопить язика. За ним друге:

— Де купували грабину?

А далі цілим хором: "Чепіги злодії! Чепіги злодії!" Онисько підійшов до мене, спершу усміхнувся, а далі, глянувши на мою сувору твар, каже:

— Погляньте, який свербіж напав на Чепіг за те, що крадуть.

— Який свербіж?

— Подивіться їм за пазуху... То громада так присудила. Я швидше до Чепіг; Онисько розгорнув пазуху у Івана;

я глянув і жахнувся! Повнісінька пазуха була кропиви-джи-гушки; усе тіло під кропивою знялося пухирями. З очей у Чепіг котилися сльози.

— Чи ви не подуріли отеє? — голосно й суворо гукнув я на десятників.

— Громада так присудила,— відповіли вони.

— Паночку, голубонькуі — благали крізь сльози Чепіженки.— Згляньтеся на нас, змилосердіться, ослобоніть нас... Кропива огнем пече!

— Так вам і треба; то не кропива, то злодійство пече,— озвався чийсь голос.

— Годі вам! Не можна так знущатися з людей,— промовив я.

— Хіба вони люде? Вони злодії!

— Зараз розв'яжіть їм руки й повикидайте кропиву,— кажу до десятників.

— Нам сього не можна, не наша воля; нам велено провести їх тричі по селу.

Я сам розв'язав Чепіженкам руки: вони, витрусивши кропиву, кинулися терти землею попечене тіло, а люде навкруги їх реготали й глумилися...

Не минуло й місяця, як Онисько злапав знов Івана Чепігу на порубі й привів до мене. Венедикт прийшов виручати брата "з напасті".

— Може, й на сей раз простите? — підсміювався Онисько.— Прощайте: ваше добро не моє, та тільки я більш не слуга вам; шукайте іншого, такого, щоб покривав злодіїв.

Почав я усовіщувати Чепіг. Вони винилися, каялися, а нарешті Іван і каже:

— А розсудіть, паночку, ще й так: Чепіги — стельмахи, їм треба дерева, а дерева у них свого нема, що ж їм діяти?

— Купити.

— Купив би село, та грошей голо... А ви з двох дубків не зубожієте.

— А сором? Гріх?

— І сором, і гріх люде без'язикі; та ще й те сказати: яке се злодійство? Нужда закон переміняє...

— Кажеш — не злодійство? А що ж воно! Ліс не твій?

— Звісно, не мій, божий... Ви його не садили, не ростили.

— А земля чия?

— Земля ваша, так ми ж землі не беремо.

— Чия земля, того й те, що в землі й на землі.

— Простіть, паночку!

Не було у мене на думці прощати, але ще менше не гадав я позивати Івана або ставити його на суд у волості; треба було самому4прибрати кару, Я став на тому, щоб на цілу ніч замкнути Івана в комору. Іван мовчав.

— І мене, коли так, замкніть з ним,— кланявся Венедикт.

— Тебе нізащо, тебе не злапали...

— Вже ж — воля ваша,— мовив Іван,— а сам я не піду; що хочте робіть зі мною: у суд, в тюрму, під хлосту, на Сибір,— а в темній коморі сам не сидітиму, а закинете силою, так повішуся.

— Він, пане, страх як боїться пацюків, і завжди в темноті ввижається йому, що пацюки цілою отарою гризуть його.

— Так не в комору його, а в льох,— озвався Онисько,— в льоху ні на чому повіситься; там ні гвіздків, ні трамків нема.

— Ні вже, сього не буде,— мовив Іван крізь стиснуті зуби; очі йому налилися кров'ю, посатаніли; з тварі його і з движків було знати, що в комору він не піде, а коли закинуть його силоміць, він скоїть щось лихе.

— Коли так,— я тебе знов на суд громадський. Чепіженки знов у ноги мені; землю їдять, присягаються, що

довіку, до суду ніже єдиної гілки у моєму лісі не зрубають.

— Добре,— кажу я,— от же вам мій суд і присуд: коли ви впродовж двох місяців нічого не вкрадете' в моєму лісі — подарую вам на два стани обіддя; коли ще два місяці нічого не займете — подарую вам дерева на повних три стани коліс. Чуєте? Коли ж не додержите слова, жалкуватимете на себе.

Не скажу, що б воно вийшло з такого присуду: може б, я й відкупився був від злодіїв, але сталося так, що не минуло й місяця, як я продав свій хутір і зараз же вибрався з нього геть далеко.

Минуло день крізь день цілих десять років. Я про Чепіг зовсім забув, як забув і інші прикрості від сусід-селян.

Торік трапилося мені простувати через Чепіжин хутір. Се було надвечір у середу після клечаної неділі. Сонечко вже сховалося за гай, але через гущавину листви визирало жовтогаряче проміння його.

Порівнявшись з Чепіжиним хутором, я його не пізнав — так гарно він перемінився: замість трьох хатин тепер їх з десяток; скрізь добра

огорожа, на всьому знати хазяйську руку й догляд; колишнього злиденного убожества й сліду нема! В дворі видко через плетінь кілька корів, та які рослі, ситі, вим'я трохи не до землі; біля двору величезний табун гусей. Під хатою на призьбі сидить сивобородий дід і лагодить улій.

"Або се не Чепіжин хутір, або Чепіги звелися і хто інший тут живе",— подумав я собі й спитав підводчика:

— Чий се хутір?

— Злодійський...

— Колись був Чепіжин.

— І тепер він їх; он же під хатою й сам Чепіга сидить; люде зовуть хутір злодійським.

Я придивився до того діда й пізнав Івана Чепігу; зараз з воза та до нього. Привітався. Іван пізнав мене і, радіючи, промовив:

— Де ви взялися, паночку? От не сподівався на васі Зайдіть же до двору та підночуєте у нас

До міста було ще далеко, коні підбилися, а попереду лежали піски; їхати потомленими кіньми проти ночі було незручно. Справді — лучче буде підночувати; коні спочинуть, напасуться з росою, а на зорі ми рушимо й холодком дістанемося до міста ще доки сонце не пектиме. Так і зробили.

Іван Чепіга вельми осунувся, зістарівся; твар жовта, наче воскова або шафраном вимазана.

— А де ж Венедикт? — питаю його. Іван розпачливо махнув рукою й відповів:

— Пропав!

— Помер?

— Біг його святий знає: може, й помер, а може, ще й живий — нам невідомо. Небавом після вас, як погнали його на Сибір, так з того часу про нього ні вісті, ні слуху.

Я вже не розпитував, за що Венедикт пішов на Сибір.

— А ти, Іване, як перебуваєш? Бач, як сметаною взялася і голова, й борода, а ще ж твій вік не дуже й старий.

— Гріх нарікати: з того часу, як покинули злодійство, життя наше поліпшало: розжились і на пасіку, я пасічникую; діти з небожатами коло землі, а зимою стельмашать... Тільки мого й лиха, що здоров'я позбувся.

— Нездужав?

— Не те, щоб вельми й нездужав, а правду сказати — на злодійство пішло моє здоров'я; на тому клятому злодійстві змарнував свої сили. Не по-божому жили ми колись, чужим живилися, ото воно нам випадком і випало!

Мене кортіло довідатися подробиці життя Чепіг за останні десять років, але ніяково було розпитувати; боявся, щоб часом не розколупати в Івана старої виразки, та таки сподівався, що, може, й сам Іван — а він людина охоча до слова — розкаже. Так воно й сталося. Випивши з моїх рук чарочку рому, Іван підбадьорився й став казати мені:

— Пам'ятаєте, либонь, пане, яка була у нас з вами остання умова? Отож, як минули ті два місяці, що ви нам положили, ми пішли до того пана, що ваш хутір купив; кажемо йому: так і так, отака й така умова була у нас з старим паном. Він слухав, слухав, та як гримне на нас: "Геть! Вон звідсіля, злодії! Он у мене на стіні дубельтівка висить, так вона умовлятиметься з вами..." Пішли ми, облизня піймавши. Сидимо собі в господі, згадуємо вас і таки потроху нарікаємо, що через вас отак змарнували довгий час, нічого чужого не займали, а яка користь з того?

— Знаєш що, Венедикте! — кажу я братові.— Покиньмо красти: пан, себто ви,— поздоров боже вас,— правду казав, що дешевше купить, ніж украсти.

Венедикт розсердився.

— Кидай,— каже,— коли охоту маєш, нехай би тебе об землю кинуло!.. Кидай, а що їстимеш? Без краденого і жінки, і діти з голоду попухнуть...

Подумав я — наче й правду Венедикт каже: з чого справді житимемо? Заробить ніде; землі у нас — самі знаєте — і на одну сім'ю нам омаль, а батько, немов навмисне, на лихо нам, навчив нас стельмахувати. Коли б яке інше у нас ремесло, а то — роби колеса, а з чого робить? Не украВши — ні з чого... А на крадіжку на ту,— кажу вам, як перед богом,— часу йшло у нас більш, ніж на саму роботу. Отеє поїдемо, було, полювати на обіддя, чи на спиці, чи на маточини, беремо з собою й двох синів, підлітків вже, щоб чатували, заким ми пиляємо деревину. Отак і зведемо учотирьох день і ніч; а трапиться де поблизу полишитися — часу на крадіжку хоч і менше піде, зате кілька день треба переховувати крадене: зразу в роботу не можна його пускати, боязко, щоб не набіг трус. Як став ото я собі рахувати та мізкувати — бачу: ні, правда не за Венедиктом, і дійшов своєю головою до того, що й ви радили: дешевше, мовляв, купити, ніж украсти... На лихо, й ціни на колеса упали; зробимо стан, продамо баришникові — тільки на хліб; а тут і хліб дорогий став; з'їжа у нас велика: що заробимо — те проїмо,

ніяк не зіб'ємось на заводини. Бідкалися ми тяжко. Тим часом новий пан отсей колишній ваш гайок продав попові. "Ну,— думали ми,— з попом, може, швидше уладнаємось". Пішли до попа, просимо у нього лісу на віру: колеса спродамо, заплатимо.

— Се не моє діло,— каже нам батюшка,— ліс не мій; я купив його синові, єднайтесь з ним, а моя хата скраю.

Ми до поповича. Молоде воно хлоп'я тоді було, чи було йому й двадцять. Просимо його:

— Згляньтесь, паночку, на наші злидні, продайте нам дерева йа віру.

Не згодився. На віру, каже, нікому нема у мене, тим паче таким злодіям, як ви.

Тяласо нам, а тут як прип'яли нас навесні за подушне!,. Просто — хоч умирай! Знаємо, що платити треба, а платила ніде взяти... Останню конячку продати, так тоді самим хіба торби на плечі та в Київ, у Лавру... Що ж його діяти?.. Не зоплатимось — старшина коня забере та під молоток і продасть... Отак журимось — аж ось прийшла чутка, що Онисько з перепою занедужав.

— Се на наше щастя,— каже Венедикт,— сю ніч до поповича по обіддя.

Прийшла ніч темна така, що хоч око виколи. От так, як перед першими півнями, ми і в лісі. Вибрали березу на маточини; добра береза, станів на три хватило б. Взялися до неї; тихесенько пилкою звалили її, обчухрали; звісно, нам цівку треба, а не гілля, порізали березу на шматки так, щоб учотирьох однести до воріт; тоді нарізали дубків на обіддя й послали хлопця додому по коня. Молодицям ми заздалегідь наказали, щоб вони причепурили в клуні в засторонку добрячу схованку: там була у нас така потайна яма, куди ми ховали дерево; яму, звісно,

притрушували, щоб не знати було її. Ну, ото привезли хлопці воза й стали саме проти того місця, де зложили ми нарубане дерево. Утрьох взялися ми зносити дерево на віз, а четвертий — мій синаша Михайло — лишився біля коня. Перенесли один цурупалок — нічого, гаразд; перенесли й другий — нікого не чутно; ледве взялися за останній — аж тут де не взявся Онисько з поповичем і з наймитом. Венедикт з сином, скоро уздріли їх, березину геть на землю, а самі навтікача, тільки підошвами крешуть, а я затремтів, свою колоду упустив; вона мені як дасть по ногах — я й присів... Попович з наймитом до мене, а Онисько за Венедиктом; може б, і догнав був, але, плигаючи через рів, спіткнувся та головою в рів — добре забився! Підвівся і вже не гнався за Венедиктом, вернувся до мене й каже:

— Ну, що нам з тобою робить?

Я мовчу та трушуся, а попович до Ониська:

-т— Розпряжи спершу коня та припни на приколень, нехай пасеться, а ти — до наймита,— знайди шматок лати завдовжки в косову сажінь та принеси сюди.

Чую я отеє й жах мене бере: се вони коло моєї смерті заходжуються; почав я молитися богові

Приніс наймит лату.

— Бери,— каже до нього попович,— лату, сокиру й віжки, а ти, Онисько, злодія та йдіть за мною.

Я йду, мовчки молюся, аж сорочка на мені труситься; думаю: або повісять, або зацуркують мене! Господи! Хоч би було попрощатися з жінкою та з дітьми.

Привели мене до болота.

"Еге! — думаю.— Утоплять мене".

— Ну, злодію,— озвався до мене попович,— роздягайся. Я йому в ноги, прошу в нього милосердія, а він регочеться

й каже:

— Не бійся, дурню, ми не будемо тебе топити, кому охота за тебе йти на Сибір... Роздягайся.

Роздягли мене, як мати народила.

— Лягай тепер на землю — постіль м'яка!

Я знов йому в ноги, а він мені закаблуком в груди; я повалився.

Простягли вони мене, підложили під поперек мені оту латину, розп'яли мої руки й поприв'язували до неї, а ноги скрутили налигачем; не можна мені ні перевернутися, ні поворухнутися.

— Давай тепер лози! — каже попович. Примчав Онисько добру горстку лози.

Перевернули мене спиною догори... Попович і каже до Ониська та до наймита, даючи їм лозу:

— Тепер, хлопці, по-московськи — в дві руки, та не хватайтеся, повагом, слухайте моєї команди.

Як взялися мене полосувати!.. Мати божа! Спершу я кричав, що сили було, а потім і духу рішився, і не скажу, чи довго вони мене катували.

Пішли собі, а мене так, зв'язаного, й покинули біля болота. Отоді-то почалися мені суще пекельні муки. Гаспидська мошка та комарі, почувши людську кров, так густою хмарою і вкрили мене!.. Боже ж мій, батьку!.. Паночку-голубоньку мій, що я тоді притерпів, того й не вимовити!.. Лежу, поворухнутися мені не можна, а клята мошка та комарі так і п'ють, і п'ють мене... Ох-ох — жахливо й тепер! Не тямлю, як я доліз до болота і вліз у воду; не тямлю нічого; а вже світом отямився, коли Онисько розв'язав мене й витяг з болота. Глянув я на себе — усе тіло моє пухирем взялося. Одягся, приліз рачки до хати... Як побачили мене жінка, діти, небожата — так очам своїм не йняли віри... Почали голосити, потім положили мене в клуні, думали: вночі дійду...

Вранці привезли попа сповідати мене та: запричастити.

— Що се ти, Іване? — спитав батюшка.

Я йому усе дочиста на духу розповів; ні з чим не потаївся. Він як глянув на моє тіло, так аж заплакав. Запричастив він і каже до мене:

— Молись богові!.. А одужаєш, приходь до мене, я тобі запоможу, аби ти покинув своє погане ремесло — злодійство... Та прости, не кляни мого сина.

Я заприсягнув, що коли господь одведе од мене смерть і я видужаю, такч довіку рука моя ні до чого чужого й не доторкнеться; і дітям, і внукам закажу красти.

— Нездужаю ото я,— говорив далі Іван Чепіга,— гнилою колодою валяюся по засторонку; тим часом чую — припікають Венедикта: плати! — а платити нічим. Забувся сказати вам, що попович, як ото злапав нас на порубі, так і коня нашого, й воза забрав. Ходив до нього Венедикт прохати, щоб вернув. Де там!.. І слухать не хоче; позивай, каже, мене в суд. Ну, де вже нам позиватися! Венедикт не стерпів — пустив йому півня, а сам опинився на Сибірі...

Видужав я, пішов до попа; довго він мене наставляв та поучав, потім дає мені десять карбованців і каже:

— Візьми отеє, та з моєї легкої руки й щирого серця нехай тобі господь поможе розжитися, а злодійство покинь.

Що ж би ви думали? Справді у попа легка рука була! За ті десять карбованців купив я дерева та й прийнявся з хлопцями за роботу. Діло просто горить у нас! Звісно, дерево не крадене, робимо сміло, не ховаючись, не озираючись, бо певні, що ніхто трусити нас не прийде. За тиждень утрьох п'ять станів коліс учистили; зараз їх до міста; вже до баришника не повезли, а сміло розторгувалися на базарі. Продали добре, купили хліба, солі і, знов на готівку — дерева. Та отак щонеділі: за тиждень зробимо п'ять станів, а в неділю продамо... Діло наше йде добре.

Минув рік.

Ми самі собі дивуємось та дякуємо богові за його ласку. Нема у нас ні сварки з людьми, ні лайки: нікого ми не боїмось; спокійно лягаємо, спокійно встаємо; ні голоду, ні холоду не знаємо; не бідкаємося і про одежину; усе у нас є — не багацько, а без нужди живемо; живемо не пишно, але затишно. Отак за рік і з попом поквитували, і чужої порошини не зайняли... І на душі у мене — просто літній, погожий день!..

На друге літо упала нам з неба нова божа ласка: їхав нашим хутором якийсь молодий панок; колесо візьми та й розсипся йому у возі; усі спиці повилітали, цілий день мусив він просидіти у нас на хуторі, доки ми йому нове колесо зробили; бачте, у нього був не простий віз, а бричка, так просте колесо з нашого воза йому не годилося. От він слово по слові розбалакався з нами й став нам розповідати, як і де люде живуть по слову спасителя... Добре розповідав, наче пописаному. Як тепер я собі міркую, так ледві чи не янгол божий то був або хто з святих... Ото як

поїхав він, я почав радитися з дітьми, а потім і з усім нашим родом: а що, коли б почали ми хазяйнувати в своєму хуторі так, як той радив: не твоє, не моє, а всіх нас; а що всіх, то й твоє, і моє? Приміром так: хата й що в хаті — те моє, а що в дворі й за двором — те гуртове. Порадилися, умовилися, спробували: добре діло йде; і скотини побільшало, й земельки на гуртові заробітки прикупили... Горілки ніхто з нас і не лизне; сваритися і лаятися ми забули вже й як! І в селі тепер нас люде не цураються, а шанують, тільки продражиили нас "гуртовиками"; та ми на се не ображаємося! Що ж! Ми справді живемо й працюємо гуртом і, хвалити бога, навіки нам добре; коли б тільки здоров'я мені більше... Що ж! Кляті комарі випили його. Ех! Коли б не вони!.. Та вже ж не вернеш... От бачте, як ми прожили отсі десять літ. Перш за все дяка попові, що зарадив мені оті десять карбованців. Що, паночку, коли б оті гроші були у мене раніш? Що, коли б той пан, що купив ваш хутір, або той попович, дали були мені дерева на віру?у Не зазнав би я комарів, і Венедикт не був би в Сибірі. Ох, гроші, гроші! Недобрий чоловік вас видумав!

— Самі гроші, Іване, нічого не вдіють: розум та добре серце всьому голова на світі.

— Авжеж... 1887 р. У Переходовці

Подається за вид.: Кониський-Перебепдя О, Я. Твори: В 4-х т.— Т. 4.— С. 23—45.

1 На теплого.Олексі я...— Церковне свято, відзначається 17 березня за старим стилем.